

QLOBAL TRANSFORMASIYALAR ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANDA BANKLARIN MALİYYƏ XİDMƏTLƏRİ BAZARININ İNKİŞAFINDA STRATEJİ ROLU

VAHİD ƏLİYEV
*Azərbaycan Dövlət İqtisadi
Universitetinin dissertantı*

E-mail: vahid.eliyev@gmail.com

Azərbaycanda maliyyə xidmətləri bazarında müşahidə edilən dəyişikliklər fonunda onun strateji rolunun, müasir strukturunun və funksiyalarının, habelə həmin bazarın seqmentlərinə təsir edən amillər arasında əlaqələrin öyrənilməsi aktual vəzifələrdən biridir. Maliyyə xidmətləri bazarı seqmentlərində, o cümlədən bank sistemində müxtəlif qarşılıqlı əlaqələrin təhlili onun qlobal transformasiyalarda iqtisadi rolunun gücləndirilməsi istiqamətlərini müəyyənləşdirməyə kömək edə bilər. Haqlı olaraq professor Z.F.Məmmədov və bir qrup tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, müasir qlobal transformasiyalar şəraitində Mərkəzi Bankın qarşısında yeni çağırışlar formalaşmışdır və bununla əlaqədar olaraq bankların fəaliyyətində bank xidmətlərinin maksimum genişləndirilməsi, onların keyfiyyətinin artırılması vəzifələri durur [1, s. 781]. Digər tərəfdən, Azərbaycanın bank sisteminin müasir inkişaf mərhələsi nəzərəcarpacaq kəmiyyət nailiyyətləri və önəmli keyfiyyət dəyişiklikləri ilə səciyyələnir və bununla əlaqədar olaraq hesab edirik ki, qarşıya qoyulan vəzifələrə çatmaqda maliyyə bazarının inkişaf etdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Maliyyə xidmətləri bazarı maliyyə alətlərinin dövriyyəsi üzrə əməliyyatlar vasitəsilə vəsaitlərin toplanması, yenidən bölüşdürülməsi və investisiya edilməsindən ibarət olan mürəkkəb pul münasibətləri sistemidir. Bu bazarın fəaliyyəti müxtəlif əsaslarla reallaşdırılır [2, s.5].

Maliyyə xidmətləri bazarı puldan universal ödəniş vasitəsi kimi istifadə etməklə iqtisadi əmtələrin mübadiləsi prosesində inkişaf edən münasibətlər sistemini özündə birləşdirən milli iqtisadiyyat sektorudur. Onun əsas rolu müvəqqəti boş pul vəsaitlərini səfərbər etmək, habelə onları iqtisadi sektorlar arasında rəşional bölüşdürmək qabiliyyətidir və bu bazar özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Bazarın hazırkı vəziyyəti təkcə dövlət orqanları tərəfindən aktiv tənzimləmədən deyil, habelə bazar prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən onun iştirakçılarının strategiyasından, mədəniyyətindən, motivasiyasından, eləcə də ümumilikdə makroiqtisadi vəziyyətdən asılıdır. Bunlarla bərabər, maliyyə xidmətləri bazarının

mexanizmlərindən istifadə edərək insanlar mənzil almaq və təhsil almaq üçün kredit götürmək imkanı əldə edirlər. İntestisiyaların cəlb edilməsi sayəsində sahibkarlar istehsalı inkişaf etdirmək imkanı əldə edirlər [3, s.129].

Bütün iqtisadiyyatın uğurlu fəaliyyətinin əsasını maliyyə xidmətləri bazarının inkişafı təşkil edir. Onun fəaliyyətinin səmərəliliyi ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsini əks etdirir, çoxlu sayda iştirakçını əhatə və bu iştirakçılar arasında kapitalın hərəkətini təmin edir. Maliyyə xidmətləri bazarının yaradılması və fəaliyyətinin məqsədi maliyyə vasitəçilərinin və alətlərinin köməyi ilə reallaşdırılan maliyyə resurslarının istehlakçı və istehsalçısı arasında qarşılıqlı əlaqəni təmin etməkdir. Maliyyə xidmətləri bazarının inkişafında əsas məqsədlərə bunları aid etmək olar: 1) pərakəndə istehlakçıların və investitorların maliyyə bazarına etimadının gücləndirilməsi, onun qorunması və maliyyə cəhətdən maarifləndirilməsi, habelə maliyyə xidmətlərinə çıxışın genişləndirilməsi; 2) ölkə iqtisadiyyatının ehtiyaclarını ödəmək üçün müasir maliyyə xidmətləri bazarının təkmilləşdirilməsi; 3) maliyyə xidmətləri bazarının düzgün fəaliyyət göstərməsindən ibarət olan maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi və s. Maliyyə xidmətləri bazarının inkişafı bu sahədə informasiya bazasının nə qədər şəffaf olmasından xeyli dərəcədə asılıdır. Etibarlı və dəqiq informasiya bu bazarlarda əsas amillərdən biridir [4, s.24].

Hesab edirik ki, maliyyə xidmətləri bazarının inkişafında əsas rolu banklar oynayır. Müasir qlobal çağırışlar müxtəlif yollarla iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə, o cümlədən bank sistemində təsir göstərir. Meydana çıxan təsiredici amillər, eləcə də makroiqtisadi şəraitin sürətli dəyişməsi qlobal çağırışlar dövründə Azərbaycanın bank sektorunun inkişafı və dayanıqlığının artırılması ilə bağlı problemlərin gələcək tədqiqi üçün müəyyən ilkin şərtlər yaradır. Son illər respublikada aparılan islahatlar bank sektoruna da öz müsbət təsirini göstərmişdir. Minimum kapital tələblərin restrukturizasiyası və sərtləşdirilməsi, habelə kapitalın adekvatlıq əmsalının artırılması ilə bağlı tədbirlər bank sisteminin gücləndirilməsi və konso-

lidasiya prosesinin səmərəliliyinin təminatında əsas şərtlər hesab edilir [5, s.132]. Habelə banklar, maliyyə bazarının əsas segmentlərini təşkil edən bazar iştirakçılarının mühüm funksiyalarının təşkilatçılıq rındadır və məhz buna görədir ki, onlar həmin bazar iştirakçılarının tələb və təklifini də qiymətləndirir və nəzərə alırlar [6, s.54].

Real sektorun kreditləşdirilməsinə ayrılan resursların uzunmüddətli gəlirlilik prinsip və normalarının bankın ümumi gəlirliliyinə uyğunlaşdırılması, bankın məcmu aktivlərinin - məcmu kapitalının tarazlaşdırılması, ehtiyatların formalaşdırılması və kreditin davamlılığının təminatı istiqamətində tədbirlər görülməlidir. Məcmu kapitalın artırılması və bankın maliyyə dayanıqlığının təminatı məqsədilə qlobal tendensiyalar və təhlükələr nəzərə alınmaqla fəaliyyət strategiyası hazırlanmalı, onun icrasına nəzarətin effektiv mexanizmləri yaradılmalıdır. Dünyada son illərdə baş verən iqtisadi və siyasi proseslər ölkədə maliyyə xidmətləri bazarının fəaliyyətində çevikliyin və şəffaflığın təmin edilməsini, o cümlədən bank fəaliyyətinin, bu sahələrdə nəzarət və tənzimləmə sisteminin təkmilləşdirilməsini zərurətə çevirmişdir. Ölkənin bank sisteminin inkişafının daha dayanıqlı olması üçün tədqiq olunan bazarların səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsi, həmçinin sığorta olunanların, investorların və kreditorların hüquqlarının müdafiəsi zəruridir [7, s.59].

Bank fəaliyyətinin məhsuldarlığını və səmərəliliyini artırmaq məqsədilə banklar daha məhsuldar maliyyə və kredit mənbələrini müəyyənləşdirməli, bank xidmətlərinin çeşidini genişləndirməli, kreditləşmə şərtlərini məqbul və əlçatan etməli, xidmət səviyyəsini yüksəltməli, xərcləri optimallaşdırmalı, şəffaflığı və dürüstlüyü təmin etməlidir. Ölkənin bütün regionlarında bankların miqyasının və əhatə dairəsinin multiplikator effekti diqqətdə saxlanılmalı və genişspektrli bank xidmətlərinin təşkilinə strateji yanaşmalar nəzərə alınmalı və reallaşdırılmalıdır.

Digər məsələ bankların inkişafına maneəçilik yaranan problemlərin həlli məqsədilə təsirli tədbirlərin görülməsi, səmərəli mexanizmlərin hazırlanması və tətbiqinin təmin edilməsidir. Əsas vəzifələrdən biri ən perspektivli istiqamətlərdən biri olan rəqəmsal bankçılığın inkişaf etdirilməsidir və bunun bir sıra üstünlüklərini fərqləndirmişik: 1) kompüterdə əlavə proqram təminatının quraşdırılmasını tələb etmir; 2) müştərilər bank hesablarının vəziyyəti haqqında bütün məlumatları dərhal alır, bu da vaxta qənaət edir;

3) banka şəxsən baş çəkmək və əməliyyatları izləmək ehtiyacını aradan qaldırır; 4) sənədlərin mübadiləsi elektron formada həyata keçirilir, lakin bu, müştərinin bütün zəruri sənədləri kağız orijinalları şəklində təqdim etmək öhdəliyindən azad etmir; 5) əməliyyatların rahatlığı bank işçilərinin sənədləşmə işlərinə vaxtına qənaət edir və buna görə də bank xərclərinə qənaət edilməsinə səbəb olur. Rəqəmsal bankçılıq sənayesinin inkişafı istənilən kommersion bankının tələb edir. Azərbaycanın bütün regionlarında kommersion bankları da yeni biznes modelinin tələblərinə uyğun olaraq idarəetmə strategiyalarını yenidən təşkil etməlidirlər. Kommersion bankları həmçinin kommunikasiyaların, sosial media məlumatlarının idarə edilməsinə, informasiya texnologiyaları platformalarının yenilənməsinə, şəbəkə təhlükəsizliyinin idarə edilməsi sxemlərinin işlənilməsinə və bu rəqəmsal dövrdə daha yaxşı idarəetmə üçün müştərilərin təsnifləşdirilməsinə diqqət yetirməlidir.

Qlobal təlatümlərin artdığı indiki dövrdə bank qanunvericiliyindəki boşluqları aradan qaldırmaq, tənzimləmələri və səmərəli nəzarət mexanizmlərini mümkün qədər təkmilləşdirmək lazımdır. Bununla bağlı əsas məsələlərdən biri maliyyə xidmətləri bazarının, o cümlədən bankların fəaliyyət prinsiplərinin və meyarlarının beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması, daha mütərəqqi əməliyyat metodlarından və idarəetmə formalarından istifadə edilməsidir. Başqa sözlə, bank fəaliyyətinin səmərəliliyini təmin etmək üçün zəruri olan metodoloji yanaşmalar, meyarlar və prinsiplər sistemli və ardıcıl hazırlanmalı, əsaslandırılmalı və aktiv şəkildə tətbiq edilməlidir [8, s.279].

Məlumdur ki, dünya bazarında neftin 2015-2016-cı illərdə qiymətinin kəskin azalması nəticəsində bank sistemində qeyri-sabitlik halları daha çox müşahidə olunmuş, bir sıra maliyyə və bank qurumlarının fəaliyyətində dəfələrlə ciddi problemlər yaranıb. Həmin dövrdə milli valyuta olan manat iki dəfə devalvasiyaya uğrayıb. Məhz bu kontekstdə bankların rolunun gücləndirilməsi önəmli dərəcədə artmışdır. “Kapital Bank”, “Paşa Bank” və s. kimi banklar bəzi çətinliklərə baxmayaraq, bank xidmətlərinin çeşidini azaltmamış, çevikliyini və cəlbediciliyini artırmışlar. Bank sistemində əsas keyfiyyət tendensiyalarından biri mikrokreditlərin artmasıdır. Bunlarla yanaşı, Azərbaycanın maliyyə sektorunda islahatlar uzun müddətdir ki, davam edir, lakin indi bank sisteminin inkişafında keyfiyyətli nəticələr aydın görünür. Azərbaycanın bank sisteminin maliyyə etibarlılığının artı-

rilmasının lehinə əlavə arqument kimi əhalinin yerli banklara etimadının artmasını qeyd etmək olar ki, bu da əhalinin əmanətlərinin həcmnin müsbət dinamikasına əyani sübutdur. İqtisadiyyatın kreditləşdirilməsində də yeni tendensiyalar müşahidə oluna bilər. Son illər banklar vəsaitləri əsasən kiçik layihələrə və yalnız tez geri qaytarılan və aşağı riskli sahələrə yatırmağa üstünlük verirlər [9, s.118].

Cədvəl 1-də Azərbaycanda maliyyə bazarının 2018-2023-cü illər ərzində əsas iştirakçıları haqqında məlumat əks olunmuşdur.

Cədvəl 1

Azərbaycanda maliyyə bazarının 2018-2023-cü illər ərzində əsas iştirakçıları haqqında məlumat

Mənbə: [10; 11].

Cədvəl 1-dən göründüyü ki, Azərbaycanda bank-

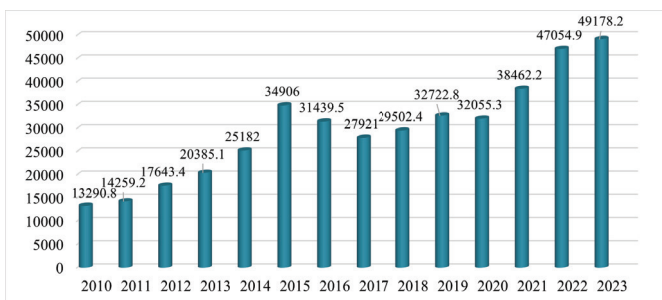
Göstəricilər	31.12.2018	31.12.2019	31.12.2020	31.12.2021	31.12.2022	31.12.2023
Cəmi	30	30	26	26	25	23
Dövlət	2	2	2	2	2	2
Özəl	28	28	24	24	23	21
Bank filialları	508	509	455	479	487	475

ların və onların filiallarının sayında azalmalar olmuşdur. Məsələn, 2018-ci ilin sonu ilə müqayisədə 2023-cü ilin sonuna qədər bankların sayı 30-dan 23-ə enmişdir. Azalmalar əsasən özəl bankların sayında müşahidə edilib. Dövlət banklarının sayı isə dəyişməz qalıb. Əgər 2018-ci ildə ölkədə bank filiallarının sayı 508 olmuşdursa, artıq onların sayı 2023-cü ilin sonuna 33 vahid azalaraq 475-ə düşmüşdür.

Şəkil 2-də isə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bankların cəmi aktivlərinin dinamikası verilmişdir.

Şəkil 2. Azərbaycanda 2010-2023-cü illərdə bankların cəmi aktivlərinin həcmi, milyon manat

Mənbə: [9; 10].

Şəkil 2-dən yanaşsaq, 31.12.2010-cu il tarixin-

dən 31.12.2013-cü il tarixinə bankların aktivlərinin həcmnin 3,7 dəfə artaraq 13290,8 milyon AZN-dən 49178,2 milyon AZN-ə çatdığını görə bilərik. Bank aktivlərinin artması onların rəqabət qabiliyyətliliyinə təsir edən əsas amillərdəndir.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda bankların qarşısında duran strateji vəzifələr arasında əsas yeri xarici öhdəliklərin artmasının qarşısının alınması, bankların rəqabət qabiliyyətinin artırılması, beynəlxalq kredit təşkilatları, dünya bankları ilə əlaqələrin gücləndirilməsi, kredit vəsaitlərindən məqsədyönlü və səmərəli istifadənin təmin edilməsi, əmanətçilərin banklara inamını, milli iqtisadiyyatın sabit və davamlı inkişafını təmin etmək məqsədilə iqtisadiyyatın real sektoruna kredit qoyuluşlarının həcmnin artırılması, bank xidmətlərinin çeşidinin genişləndirilməsi və həmin xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi önəmli yer tutmalıdır [12, s.35].

Ümumiyyətlə, banklara yeni yanaşmalar tələb olunur və qlobal dəyişikliklər şəraitində maddi və pul resurslarına tələbat artmaqda davam edəcək və bu baxımdan bank fəaliyyətinin səmərəliliyi dəfələrlə artmalıdır. Bankların fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması ölkənin iqtisadi və maliyyə siyasətinin prioritet istiqamətinə çevrilməli, daha çevik mexanizmlərin hazırlanmasına və məhsuldar praktik vasitələrin tətbiqinə diqqət yetirilməlidir. Bankların səmərəlilik prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərməsinə mane olan problemlərin aradan qaldırılması məqsədilə fundamental tədqiqatların aparılması, optimal qərarların qəbul edilməsi zəruridir. Bu problem və məsələlər geniş mənada ölkəmizin maliyyə xidmətləri bazarı, eləcə də banklar üçün xarakterikdir.

YEKUN

Beləliklə, Azərbaycanda qlobal çağırışlar nəzərə alınmaqla bank sistemində qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi yolu ilə bu sistemin inkişafının prinsiplərinin, forma və üsullarının səmərəli tətbiqi əsasında əmanətçilərin və kreditorların hüquq və mənafələrinin optimal müdafiəsi üçün əlverişli zəmin hazırlanmış, habelə Bazel prinsipləri əsasında bank nəzarətini reallaşdırmaq və bütövlükdə Azərbaycanın bank sisteminin etibarlılığını artırmaq istiqamətində məqsədyönlü tədbirlərin görülməsini qeyd edə bilərik. Bunlarla belə, hesab edirik ki, yaxın perspektivdə ölkə banklarının fəaliyyətinin genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üçün bir sıra məsələlər ciddi şəkildə nəzərə alınmalıdır:

- bank sisteminin rəqabətqabiliyyətinin artırılması məqsədilə, ölkə banklarının dayanıqlığının yüksəldilməsi, banklarda korporativ idarəetmənin qlobal standartlarının yayılması, investorların, əmanətçilərin və kreditörün bank sistemində etimadının daha da artırılması tədbirlərinin genişləndirilməsinə ehtiyac vardır;

- ölkənin iqtisadi müstəqilliyini gücləndirmək və maliyyə təhlükəsizliyini artırmaq üçün bank sistemində sağlam rəqabətin işləməsi və inkişafından ötrü əlverişli şəraitin yaradılmasına maksimum səy göstərilməli, bank əməliyyatlarının və xidmətlərinin səviyyəsinin və keyfiyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə artırılmasına nail olunmalıdır;

- fikrimizcə, maliyyə sistemi və maliyyə institutları, bank sektorunun mühüm iştirakçıları daha in-teqrativ və dayanıqlı dəyər və mexanizmlərə üstünlük verməli, sıx əməkdaşlıq etməli, balanslaşdırılmış və effektiv kredit portfelini siyasətini formalaşdırmalı, risklərin optimal idarə edilməsi mexanizmlərini yaratmalı və bankların rəqabət qabiliyyətinin əhəmiyyətli səviyyədə artırılması tədbirləri görməlidirlər və s.

Açar sözlər: *global transformasiyalar, maliyyə xidmətləri bazarı, banklar, bank sektoru, bankların rəqabət qabiliyyətliliyi, bankların maliyyə sabitliyi, bank fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, bankların maliyyə xidmətləri bazarında strateji əhəmiyyəti.*

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Мамедов, З.Ф., Аббасбейли, М.А., Валиев, Э.Н., Вейсов, Е.Н. *Банковский сектор Азербайджана: новые тренды и перспективы*// Экономика и управление. 2020. №7 (177). – с. 775-783.

2. Насыева, А.М. *Qloballaşma şəraitində maliyyə bazarının müasir vəziyyəti və inkişaf istiqamətləri. İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2018, – 26 s.*

3. Попадьяна, Т.А. *Рынок финансовых услуг и его роль в мировом хозяйстве / Т.А.Попадьяна // Инновационная наука. – 2021. – № 6. – С. 127-129*

4. Rəsulova, G.R. *Azərbaycan Respublikasında maliyyə bazarlarının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri. Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2023, 32 s.*

5. Мамедов, З.Ф. *Современные особенности развития банковского сектора Азербайджана / З.Ф. Мамедов, Э.Н. Валиев, Е.Н. Вейсов // Экономические науки. – 2020. – № 188. – С. 131-136.*

6. Əliyev, V.Ə. *Maliyyə-bank mexanizmlərinin sətərliliyinin artırılmasında sistem əhəmiyyətli bankların strateji əhəmiyyəti. Audit № 3, Cild 25, 2019, s.49-58.*

7. Kərimova, G.R. *Azərbaycanda maliyyə bazarlarının inkişafının nəzəri və praktiki aspektləri. Audit, 3 (2020), Cild 29, s. 53-64.*

8. Алиев, В.А. *Интегративно существенные банки: направления совершенствования на рынке финансовых услуг Азербайджана/ В.А. Алиев// Современные стратегии и цифровые трансформации устойчивого развития общества, образования и науки: Сборник материалов II Международной научно-практической конференции, Москва, 26 сентября 2022. – С. 276-284.*

9. Садыгов, Э.М. *Основные направления развития банковской системы Азербайджана// Часопис економічних реформ. 2014. №1(13). – С. 118-122.*

10. *Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. – https://www.cbar.az/page-188/credit-institutions.*

11. ARDSK. – <https://www.stat.gov.az/source/finance/>.

12. Əliyev, Ş.T. *Azərbaycanda maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi problemləri və maliyyə-kredit sisteminin inkişafının müasir aspektləri. Audit, № 3, 2017 - s.26-40.*

Алиев Вахид Адалат оглы,
Диссертант Азербайджанский
Государственный Экономический
Университет,
E-mail: vahid.eliyev@gmail.com

РЕЗЮМЕ

СТРАТЕГИЧЕСКАЯ РОЛЬ БАНКОВ В РАЗВИТИИ РЫНКА ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

В статье исследована стратегическая роль банков в развитии рынка финансовых услуг в Азербайджане в условиях глобальных трансформаций. С этой целью анализирован рынок финансовых услуг и его особенности. Рассмотрена ключевая роль банков по развитию и усилению деятельности рынка финансовых услуг в условиях глобальных воздействий. Обоснована необходимость укрепления финансовой стабильности банков и применение более доступных и надежных меха-

низмов по интенсификации развития финансового рынка. Отмечена необходимость расширения сотрудничества участников рынка финансовых услуг в направлении оптимизации и доступности их. Подготовлены рекомендации и даны предложения по усилению роли банков в ускорении развития рынка финансовых услуг в Азербайджане в соответствии с глобальными угрозами.

Ключевые слова: *глобальные трансформации, рынок финансовых услуг, банки, банковский сектор, конкурентоспособность банков, финансовая стабильность банков, совершенствование банковской деятельности, стратегическая важность банков на рынке финансовых услуг.*

Aliyev Vahid Adalat,
*doctoral student of Azerbaijan State
Economic University*
E-mail: vahid.eliyev@gmail.com

SUMMARY
**STRATEGIC ROLE OF BANKS IN THE
DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL
SERVICES MARKET IN AZERBAIJAN
IN THE CONTEXT OF GLOBAL
TRANSFORMATIONS**

The strategic role of banks in the development of financial services market in Azerbaijan in the conditions of global transformations is considered in the article. For this purpose, the financial services market and its peculiarities have been analyzed. The key role of banks on development and strengthening of activity of financial services market in conditions of global influences is considered. The necessity of strengthening the financial stability of banks and application of more accessible and reliable mechanisms to intensify the development of the financial market has been substantiated. The necessity to expand cooperation of financial services market participants in the direction of optimization and accessibility of financial services is noted too. Recommendations and proposals on strengthening the role of banks in accelerating the development of the financial services market in Azerbaijan in accordance with global threats have been prepared.

Key words: *global transformation, financial services market, banks, banking sector, competitiveness*

of banks, financial stability of banks, improvement of banking activity, strategic importance of banks in the market of financial services.